

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 2/2015

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків),
(головний редактор);
- Ворожбіт В. В., д-р пед. наук, проф. (Харків);
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Дорошенко С. І., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Ломакович С. В., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Піддубна В. В., канд. філол. наук, доц. (Харків), (заст. головного редактора)
- Терещенко В. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Юр'єва К. А., канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(*протокол №5 від 6 листопада 2015 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2015. — Вип. 2. — 148 с.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-30-6

© Автори статей, 2015
© Обкладинка У. Мельникова, 2015
© Макет В. Журенко, 2015

Олена Маленко

Герої й час в українській поезії (спроба лінгвопоетичної інтерпретації) 66

Анна Мартакова

Графічні засоби мовної гри в поезії українського постмодерну 74

Василь Терещенко, Інна Остренок

Постмодерна рецепція українця: автоетнонімний вимір 78

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ**Яна Василенко**

Романтичний вимір топосу «Українська ніч»: поетика європейського художнього моделювання 94

Оксана Ісаєнко

Формування терміносистеми українського кіно: фіксація й типологія термінів 100

Лідія Лисиченко

Роздуми під час захисту дисертацій з мовознавчих проблем 104

Світлана Марцин, Олена Полозова

Спецкурс з українознавства як складник формування національної свідомості студента-філолога 110

Анатолій Новиков

Образ Івана Мазепи у творчості О. Пушкіна й І. Карпенка-Карого: компаративний аспект 116

Андрій Панченков

Комунікативні й семантичні конституенти проповідницького підстилю конфесійного стилю 122

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ**Наталія Варич**

Роль національного етичного ідеалу справедливості в сучасному громадянському вихованні 134

Олена Садох

Єдність національного й наднаціонального у вихованні громадянськості як чинник сталого безпечного розвитку суспільства 139

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

3. Жульен Н. Словарь символов. Иллюстрированный справочник [пер. с франц С. Каюмова, И. Устьянцевой] / Н. Жульен. — Челябинск : Урал LTD, 2000. — 512 с.
4. Котельников В. А. «Покой» в религиозно-философских и художественных контекстах / В. А. Котельников // Русская литература. — 1994. — № 1. — С. 3–41
5. «Ласточка». — СПб., 1859. — № 8.
6. Надеждин Н. И. Литературная критика. Эстетика / Н. И. Надеждин. — М. : Худ. лит., 1972. — 578 с.
7. Пушкин А. Полтава / А. Пушкин. — М. : Воениздат, 1951. — 60 с.
8. Тютчев Ф. Полное собрание стихотворений [сост., подгот. текста и примеч. А. Николаева] / Ф. Тютчев. — Л. : Сов. писатель, 1987. — 448 с.
9. Українські поети-романтики / упоряд., приміт. М. Гончарук ; вступ — т. М. Яценко. — К. : Наукова думка, 1987. — 588 с.
10. Уланд Л. О романтическом / Л. Уланд // Литературные манифесты западноевропейских романтиков / под ред. А. Дмитриев. — М. : Изд-во Моск. университета, 1980. — 639 с.
11. Krukowska H. Noc romantyczna (Mickiewicz, Malczewski, Goszczycski). Interpretacje / H. Krukowska. — Białystok : Dział Wydawnictw Filii UW, 1985. — 295 s.
12. Goszczyński S. Zamek Kaniowski / S Goszczyński. — Kraków : Nakladem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1925. — 163 s.

УДК811.161.2'42

Оксана Ісаєнко, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОГО КІНО: ФІКСАЦІЯ Й ТИПОЛОГІЯ ТЕРМІНІВ

У статті розглянуто процеси формування термінологічної системи сфери кіно й словникової фіксації її лексичних одиниць. Беручи за основу лексико-семантичні ознаки термінів, було виділено три групи термінів: власне кінотерміни, транспозитивні кінотерміни й метафоричні кінотерміни. Окрім типологізації лексики професійного словника кінематографа, було простежено її використання безпосередньо на тлі українського професійного кінодискурсу.

Ключові слова: кінотерміни, типологізація термінів сфери кіно, власне кінотерміни, транспозитивні кінотерміни, метафоричні кінотерміни, кінодискурс.

В статье были рассмотрены процессы формирования терминосистемы сферы кино, фиксации ее лексических единиц в словарях кинотерминов. На основе лексико-семантических признаков терминов было выделено три группы терминов: собственно кинотермины, транспозитивные и метафоричные кинотермины. Кроме типологизации лексики профессионального словаря кинематографа, было прослежено ее непосредственное использование на фоне украинского профессионального кинодискурса.

Ключевые слова: кинотермины, типологизация терминов сферы кино, собственно кинотермины, транспозитивные кинотермины, метафоричные кинотермины, кинодискурс.

Isaienko O. V. The Formation of the Film Terms System: fixation and typology. The article deals with the processes of formation of the film terms system and fixation of its lexical units in dictionaries. On the basis of terms' lexico-semantic peculiarities three groups of film terms were singled out: properly film terms, transpositional and metaphorical film terms. In addition to the typology of the cinematographic vocabulary, its direct usage in Ukrainian professional film discourse was observed.

Key words: *film terms, typology of the film terms, properly film terms, transpositional film terms, metaphorical film terms, film discourse.*

Процес формування терміносистеми сфери кіно почався ще в 1860-х рр. із ви-
найденням механізмів для вироблення штучних двовимірних зображень, таких
як, наприклад, праксиноскоп і біоскоп, потім — кінокамера і кінопроектор, по-
тім — появою німих фільмів і, нарешті, — перших документальних фільм братів
Огюста й Луї Люм'єрів («Прибуття потягу», «Поливальник», 1885). Як достат-
ньо молодий вид мистецтва, кінематограф перебуває в постійному русі: еволюці-
онують методи й техніки зйомки, з'являються нові технічні пристрої, що дають
можливість підвищувати якість зображення, звуку, загального сприйняття філь-
му глядачем. Вихідним пунктом для лінгвістичного опрацювання кіносфери є те,
що її професійна термінологічна база постійно оновлюється, збагачується й удо-
сконалюється, адже кінематографічні зміни пов'язані не лише з розвитком тех-
нічних засобів, а й введенням нових понять і термінів.

На тлі технічного й наукового розвитку сучасного суспільства відбувається
перманентне розширення терміносистеми сфери кіно, тож відстеження цього
процесу й його закономірностей є актуальною лінгвістичною проблемою.

На сучасному етапі розвитку суспільства дослідженням історії українського
кіно цікавилися такі науковці: Л. І. Брюховецька, А. А. Гайворонська, Д. М. Ко-
лос, І. Б. Зубавіна, І. В. Чорноморденко, Е. Р. Смаїлова й ін., а власне фіксації
термінів у спеціалізованих словниках присвятили свої праці український кіно-
знавець В. М. Миславський і радянський кінорежисер і сценарист С. І. Юткевич.
Окрім того, варто звернути увагу й на електронні ресурси — національні кінопор-
тали, такі як: «КІНО-КОЛО», «Сінематор», «Кіно-театр», «Moviestape» тощо, де,
поряд із новинами світу кіно, кінокритичними й оглядовими статтями, знаходи-
мо й електронні кіногłosарії, з якими можна ознайомитися у вільному доступі.

Мета статті — типологізувати професійну термінологію сфери кіно за лек-
сико-семантичними ознаками, виявити основні моделі формування термінологіч-
ного апарату кіносфери. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:
дослідити процес фіксації термінів кінематографу на матеріалі словників; визна-
чити основні групи кінолексики; простежити використання термінів кіно на тлі
професійного кінодискурсу.

Звертаючись до словникової фіксації кінотермінології, слід зазначити, що ти-
пологія цієї лексики зумовлює таке цілком слушне питання, як визначення базо-
вих ознак, необхідних для поділу лексики на певні групи. Можна типологізувати
лексику кіно, як це робить В. М. Миславський, орієнтуючись на значення терміна
і сферу його використання. Дослідник виділяє такі групи професійної кінолек-
сики: кіномистецтво, історія й теорія кіно, жанри й піджанри, кіновиробництво
й кінопрокат, кінотехніка. Ми ж пропонуємо типологізацію кінотермінів на осно-
ві їхніх лексико-семантичних особливостей і відповідним чином виокремлюємо
три групи: власне кінотерміни, транспозитивні кінотерміни й метафоричні тер-
міни кіно.

Власне кінотерміни пропонуємо визначати як терміни, що належать тільки до сфери кіно й не мають інших значень в інших сферах мистецтва, науки, техніки, суспільства тощо. Наведемо власне кінотерміни з їхнім визначенням і прикладами функціонування в українському професійному кінодискурсі.

Авторське кіно — загальна назва малобюджетних фільмів, у яких продюсер, сценарист, режисер поєднані в одній особі, тож кінокартина максимальною мірою є вираженням авторської позиції відповідно до теми фільму [1: 6]. Наприклад: *Отже, цілком особисте, сказати б, авторське кіно. Як для актора, так і для режисерки, адже за її визнанням, чимало сцен із фільму мають реальну основу, а психологічні ситуації сягають її стосунків із власним батьком* [2].

Камео — епізодична роль будь-якого відомого актора або іншої знаменитості. Термін був уперше використаний продюсером М. Тоддом щодо фільму «Навколо світу за 80 днів» (Around the World in Eighty Days, 1956), у якому налічується 44 камео. Зазвичай мета цього прийому — збільшити комерційний потенціал фільму [1: 19]. Наприклад: *Своєрідним визнанням заслуг Біллі Драго перед жанром стало ексцентричне камео в новітній горор-сенсації Александра Ажа «У пагорбів є очі» (2006)* [2].

Кінохроніка — документальні зйомки безпосередньо з місця подій. Це поняття охоплює й репортерські зйомки з «гарячих точок», і зйомки на офіційних заходах, і зі спортивних змагань [1: 24]. Наприклад: *Трисерійна документальна картина виробництва студії «Контакт» (2004) розповідає про долі Володимира Сосюри, Павла Тучини, Миколи Хвильового, Леся Курбаса, Миколи Куліша, Михайла Бойчука та Олександра Довженка. У фільмі використана кінохроніка того часу. Автори стрічки побували на місцях, де розвивалися події цієї похмурої для України епохи, та в численних музеях, що зберегли матеріали, папери й свідчення тих років* [2].

Мультиплекс — сучасний кінотеатр з кількома комфортабельними залами, оснащеними системами долбі. Мультиплекси відрізняються широким асортиментом фільмів і високою економічністю. Зали мають загальне фойє, буфети і єдину технологічну петлю [1: 6]. Наприклад: *У суботу, 25 грудня 2004 року, відкриється перший мультиплекс в Україні — «Баттерфляй Ультрамарин». Він розташується в розважальному комплексі «Ультрамарин» у Києві, на вулиці Урицького, 1-А* [2].

Фільмографія — галузь знання, яка вивчає методи й принципи опису фільмів у довідникових працях. Існує фільмографія анотована, тематична, хронологічна, за жанрами, поточної продукції та ін. Фільмографія складається у формі довідників, покажчиків, оглядів [1: 125]. Наприклад: *Фільмографія кінорежисера та продюсера Джона Стьорджеса налічує понад сорок повнометражних кінокартин, зафільмованих із середини сорокових і до кінця сімдесятих років XX століття. Стьорджес працював у популярних кіножанрах і був стовідсотковим утіленням голлівудського кінематографіста* [5].

Докудрама — фільм, що демонструє глядачу із певною ідеалізацією реальних людей і подій, які відбувалися в їхньому житті. Часто люди у фактичних подіях фільму виступають як консультанти для більш точного потрактування подій [1: 153]. Наприклад: *Початком цього тривалого проекту, який розповідатиме про Олександра Довженка та перших українських кінематографістів, стане художньо-документальний фільм «Олександр Довженко. Одеський світанок», який наразі фільмують в Одесі кінокомпанія «Інсайтмедіа» та Одеська кіностудія. Ця докудрама знімається за грантом Президента України Петра Порошенка в рамках підтримки молодих діячів мистецтв* [2].

Транспозитивні кінотерміни — терміни, що перейшли до сфери кіно з інших сфер мистецтва, науки, техніки тощо. Розглянемо деякі з них.

Антигерой — персонаж, позбавлений справжніх героїчних рис, але який посідає центральне місце у фільмі [1: 9]. Наприклад: *Один із фільмів, заборонений нами*

днями, — бойовик, і начебто досить непогано знятий, але головний **антигерой** — міжнародний фінансовий шахрай. Його прізвище Сорс [2].

Інженю — амплу актриси, яка грає ролі наївних, простодушних дівчат [1: 18]. Наприклад: Пітер О'Тул блискуче втілює цю дилему: його герой, старіючий актор, розважає (і поневолює) **інженю** з робітничого класу [2].

Сюжет — основний засіб розкриття фабульних подій, побудови сценарної історії. Розкриває склад подій, систему стосунків між героями, розвиток їхніх характерів під час екранної драматургії. Рушійна сила розвитку сюжету — драматичний конфлікт, утілення діалектичних життєвих протиріч [1: 118]. Наприклад: *Звичайні підозрювані* — незвичайна головокрутка, оповита атмосферою загадки, безкомпромісно стильний фільм, що він карколомно закручує свій **сюжет** із кожною наступною сценою. Це стрічка, яка запрошує глядачів поділити збентеження персонажів і спробувати розпізнати, де тут ілюзія, а де реальність. Це так, ніби ми з вами будемо присутні на виставі вигадливого фокусника... [2].

Антиутопія — субжанр науково-фантастичного кіно, який за основу сюжету бере суспільство майбутнього, де панують негативні тенденції розвитку [1: 135]. Наприклад: Як слушно зауважив один із критиків, **антиутопія** Олександра Мельника, що є, до речі, нашим земляком — родом з Луганщини, претендує на універсальну притчу на тему нової російської історії [2].

Типаж — характеристика виконавця в кіно, що передбачає особливу, концентровану соціальну-типову виразність зовнішнього вигляду і манери гри. Часто під типажем розуміється натурщик, тобто непрофесійний виконавець, який має знайомий характерний вигляд, що демонструє належність людини до певної соціальної, національної, культурної групи [1: 120]. Наприклад: Купер належить до того штибу чоловіків, які випромінюють силу та впевненість у собі — в американському кіні передвоєнних часів цей **типаж** був дуже цінний [3].

Метафоричні кінотерміни — терміни, утворені за допомогою художнього прийому метафоризації (перенесення ознак одного об'єкта на інший).

Великий Німий — образна назва кінематографу початку XX ст. із відсилкою до легендарного англійського й американського кіноактора й кінорежисера першої половини XX століття, якого було визнано одним із найкращих коміків в історії світового кіно й тричі нагороджено премією «Оскар» [1: 57]. Наприклад: *Третя хвиля ностальгії* за **Великим Німим** прийшла на початку нового тисячоліття та обертається не просто довкола певних кінематографічних напрямів чи шкіл, але й конкретних творів та кінематографістів. Однією з найцікавіших картин на цю тему є ретро-горор «Тінь вампіра», що його було створено 2000 року. Тут ідеться про фільмування славетної нині стрічки «Носферату. Симфонія жаху», яка вийшла на екрани 1922 року [2].

Спаґеті-вестерн — головна форма італійських пригодницьких фільмів, розповсюджених у середині 1960-х рр. На відміну від американських вестернів, де сильніший захищає слабшого, а у двобої перемагав не лише сильніший, але й найблагородніший герой, в італійських були зміщені акценти. Конфлікт, на якому будувався сюжет, зводився до боротьби між двома, а частіше трьома бандами або бандитами, які змагалися між собою за скарб або гроші [1: 116]. Наприклад: У програмі 13 лютого о 01:55 — третій фільм із міні-ретроспективи стрічок Серджо Леоне — епічний, трагікомічний **спаґеті-вестерн** «Хороший, Поганий, Злий» [2].

Фільм-катастрофа — жанр фільму, у центрі сюжету якого значні (іноді глобальні) катастрофи, стихійні лиха, епідемії тощо. Термін з'явився в 70-ті XX ст. роки після виходу фільмів «Пригоди «Посейдона» (1972) [1: 203]. Наприклад: Режисер відправляє свого героя бенкетувати під час чуми. І цей метафоричний **фільм-катастрофа**

розгортає одну з найнапруженіших і найпромовистіших картин людської свідомості, не спроможної примиритися з фактом смерті [4].

Хлопавка — невелика дошка, що містить інформацію про фільм. На ній звичайно написано робочу назву фільму, імена режисера і головного оператора, номер сцени і дубля, дата і час. Звичайно її показують на початку кожного дубля. Зверху нумератора прикріплена рукоятка, якою «хлопають» для забезпечення синхронізації аудіо і відео [1: 249]. Наприклад: *Лет послідовно уникає всіх кінематографічних умовностей: сюжету, кадрування, навіть традиційної хлопавки* [2].

Отже, серед визначених нами трьох груп найбільшу в кількісному вияві складають власне кінотерміни — близько 200 термінологічних одиниць, транспозитивні — близько 120 термінів кіно, метафоричні — близько 100 терміноодиниць, що свідчить про тенденції лексико-семантичної локалізації термінів кіно та їхню виокремленість серед інших професійних терміносистем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миславський В. Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми / В. Н. Миславський. — Х., 2007. — 328 с.
2. Національний кінопортал «KINO-КОЛО» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kinokolo.ua/>
3. Національний кінопортал «Cinematore» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cinematore.org/>
4. Національний кіножурнал «Кіно-Театр» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ktm.ukma.edu.ua/>
5. Національний кінопортал «Moviestape» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://moviestape.com/>

УДК811.161.2

Лідія Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

РОЗДУМИ ПІД ЧАС ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЙ З МОВОЗНАВЧИХ ПРОБЛЕМ

У статті розглянуто питання про розвиток проблематики наукових досліджень загалом і дисертацій зокрема впродовж понад півстоліття, проаналізовано найбільш характерні й типові огріхи в кандидатських дисертаціях, що захищалися та захищаються. На такому значному відрізку часу окреслено основні напрями наукових пошуків і зміни, що відбувалися в лінгвістиці другої половини ХХ й на початку ХХІ століть, виділено дослідницькі знахідки й консервативні лакуни, що потребують стимулів до наукового розвитку.

Ключові слова: дисертація як науковий жанр, теоретичні питання мовознавства, напрями лінгвістичних досліджень, діалектологія, фразеологія, стилістика, алгоритм роботи над темою, наукові методи дослідження, бібліографія.